

רצה בדבריהם

מסביב להפטרות בשמונים מאמרים

לדינה אמיר בהגיעה לגבורות

רצה בדבריהם

מסביב להפטרות בשמונים מאמרים

טפר הוצאה לאור

רצה בדביריהם

Ratza Bediveihem

עיצוב העטיפה: מיכל ברמן
על העטיפה: חנה ברוכי, "מחלון ביתי", שמן על בד
ייזום והפקה: משפחת אמיר, בארות יצחק
יו"ר המערכת: הרב ד"ר בני לאו
עריכה: מנחם דסברג ובראון דסברג
עריכה לשונית: דינה אמיר
עימוד, הגהה והפקת דפוס: טפר הוצאה לאור בע"מ

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר המידע, לשרר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר - כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

Hebrew Rights Reserved © 2016

Teper Publishers Ltd. | P.O.B. 56066, Tel-Aviv, 61560, Israel
כל הזכויות שמורות © 2016, למשפחת אמיר, בארות יצחק 6090500, ratza.bedivrihem@gmail.com
טפר הוצאה לאור בע"מ | ת"ד 56066, תל-אביב 61560 | E-mail: t_kuti@bezeqint.co.il | www.teper-p.co.il

דאנאקוד 425-60

Printed in Israel 2016 נדפס בישראל

תוכן

9.....	קמו בניה ויאשרוה.....	פתח דבר
13.....	הרב ד"ר בני לאו שירת התורה	

הפטרות לספר בראשית

19.....	הראשונות הנה באו מיכה ומתן אמיר	בראשית
23.....	רני עקרה לא ילדה הרבנית דבורה עברון	נח
27.....	בני בניו של אברהם שבים הביתה הרב ד"ר בני לאו	לך לך
32.....	על הנסים אשר חולל ה' לנביאים אסף אלרום	וירא
36.....	והמלך דוד זקן בא בימים? אוריאל אמיר	חיי שרה
40.....	יחסי ישראל ואדום בזמן שיבת ציון שלומית ברוכי	תולדות
45.....	ה"משך חכמה" על "צדק ומשפט" אהר אהרן	ויצא
49.....	תפקידה של נבואת עובדיה עו"ד גלעד אוברמן	וישלח
53.....	על שילשים ועל ריבעים... ד"ר שלמה (מוני) פטיה	וישב
58.....	משפט שלמה – פשע או עלילת שווא? עמוס אמיר	מקץ
63.....	האיחוד נחום לנדאו	ויגש
66.....	ברכות, קללות, ומה שביניהן שפרה צח (זכאי)	ויחי

הפטרות לספר שמות

73.....	בסאסאה בשלחה תריבנה הרב ד"ר דוד מישלוב	שמות
78.....	נבואות שהתברו: חורבן מצרים וצור ד"ר חגי משגב	וארא

81.....	הנבואות על מצרים הרב שאול ברוכי.....	בא
85.....	שירתן של הנשים יהודית כהן.....	בשלח
89.....	על קדושות והקדשות הרב יוסף תבורי.....	יתרו
93.....	על אדונים ועבדים ד"ר גילי זיוון.....	משפטים
97.....	צורת ההיכל יובל עברון.....	תרומה
103.....	מתי ייבנה בית המקדש השלישי? אהרן סערון.....	תצוה
108.....	אין ענן בלי אש אלדד ואלון אמיר.....	כי תשא
112.....	מה קטנו מעשיך ה' הרב דניאל דויטש.....	ויקהל
116.....	ותשלם כל המלאכה יוסי בן טולילה.....	פקודי

הפטרות לספר ויקרא

121.....	עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו נחמיה רפל.....	ויקרא
125.....	מה בין דת למוסר? נדב ברמן שיפמן.....	צו
131.....	האתה תבנה בית לשבתי? ד"ר מנוחה כהן-אמיר.....	שמיני
135.....	צרעת נעמן – החטא ותיקונו הרב עקיבא כ"ץ.....	תזריע
139.....	היש בשורה בנגע הצרעת? יהודית ברי"ש"ע גרשוביץ.....	מצרע
144.....	איחוד הניגודים זאב דסברג.....	אחרי מות
146.....	בין ישראל לעמים הרב ד"ר אלי חדר.....	קדשים
150.....	הכהנים בני צדוק יונה ברמן.....	אמר
154.....	הגאולה וחוק הגאולה ד"ר רונן אחיטוב.....	בהר
157.....	על בחירה ותיקון, חריטה ושחילה שייקה אל עמי.....	בחקתי

הפטרות לספר במדבר

165.....	כן בנות רוכרות – מהמדבר לגאולה הילה אונא.....	במדבר
170.....	מחנה דן מנחם דסברג.....	נשא
174.....	הגני מפתח פיתוחה גדי הרטום.....	בהעלתך

שלח	מי את, רחב? נועה לאו.....179
קרח	סוף המעגל ד"ר נח חיות.....183
חקת	בין אדם לחברו, למקום ולארץ רפאל פינקלשטיין.....187
בלק	ישראל ומואב – התמודדות צבאית ודתית אבנר מובשוביץ.....191
פינחס	וילך אל נפשו – קנאות, דיכאון ואליהו הנביא חגית ברטוב.....196
מטות	למה אני? – הנביא המתייסר בכחירתו שרית ברזלי.....201
מסעי	אמונה ועשייה כעיצוב חינוכי וערכי בחיינו ד"ר דוד שניאור.....204

הפטרות לספר דברים

דברים	שלוש לשונות איכה שרה עברון.....209
ואתחנן	הפטרות הנחמה כמודל לניחום אבלים הרב ירון בן דוד.....215
עקב	דו־שיח של גאולה שולי גל.....218
ראה	אבני ירושלים הן יסוד גאולתנו הרב זכריה טובי.....222
שופטים	שבירת הכוס הרב אורי דסברג ז"ל.....225
הפרק שעליו דילגנו	זהו המשיח?! בראון דסברג.....229
כי תצא	תקוותה של עקרה ליאורה ושמוליק מינקא.....233
כי תבוא	"קומי אורי" – בהפטרה ובמדרש ד"ר גילה וכמן.....236
נצבים	וישועתה כלפיד יבער אמיתי פורת.....240
וילך (שבת שובה)	שלוש קריאות לתשובה שיר אמיר.....245
האזינו	רוח ה' או שירה ספונטנית? מיכל חן.....250
וזאת הברכה	חזק ואמץ הרב נפתלי בר־אילן.....253

הפטרות מעגל השנה

שבת ערב ראש חודש	הפנים אל המחר אורי אמיר.....261
שבת ראש חודש	סגירת מעגל עו"ד יהונתן שרמן.....265
תענית ציבור	יד ושם טוב מבנים ומבנות?! שמוליק דרורי.....269

275.....	הברית והארץ הרב עמית קולא.....	א' פסח
278.....	פסח יאשיהו רמי שריד.....	ב' פסח בגלות
282.....	בואי הרוח הרב איתמר חייקין.....	חזה"מ פסח
289.....	שירת דוד במבט השוואתי יחזקאל אלידע.....	ז' פסח
294.....	בימים ההם בזמן הזה ד"ר נחום ברוכי.....	יום העצמאות
298.....	סודה של המרכבה בראון דסברג.....	שבועות
303.....	תפילת חבקוק ושירת מרים חגית פשחור.....	יו"ט שני של שבועות
305.....	בזאת יתהלל המתהלל גיל אמיר.....	תשעה באב
311.....	בודדה במערכה הרב שמעון קליין.....	א' ראש השנה
318.....	שמוע שמעתי אפרים מתנודד יהודית דסברג.....	ב' ראש השנה
322.....	עבורת ה' שלמה יעקב בר שלום.....	יום הכיפורים – שחרית
326.....	יונה – שהוא כל אדם אלי ברמן.....	יום הכיפורים – מנחה
329.....	סוכות, פירמידות ואחרית הימים ד"ר גבי ברזילי.....	א' סוכות
333.....	גושפנקה למקדש אבי צוויג.....	ב' סוכות בגלות
337.....	מלחמת גוג ומגוג אמיר אלרום.....	חזה"מ סוכות
341.....	אני אהיה לו לאב, והוא יהיה לי לבן רונית ואריאל כהן.....	שמחת תורה בגלות
345.....	גאולה ראשונה, שנייה ושלישית יהושע נוימן.....	חנוכה – שבת ראשונה
349.....	"נרות זכריה" ו"נרות שלמה" הרב חזי כהן.....	חנוכה – שבת שנייה
353.....	נהלי הגבייה של יהואש מלך יהודה בועז אמיר.....	שבת שקלים
358.....	אתיקה ומחיית עמלק ד"ר מיכל וולף.....	שבת זכור
362.....	לשם קדשי אשר חללתם זאב ולק.....	שבת פרה
366.....	כיצד נמנע שחיתויות ד"ר צחי לברן.....	שבת החודש
370.....	והשיב לב אבות על בנים דינה אמיר.....	שבת הגדול

קמו בניה ויאשרוה

כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵּת פְּלוּלֶיךָ לְקֶתֶךָ אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר
בְּאַרְץ לֹא זְרוּעָה (ירמיהו ב, ב).

לא-פעם אנו נשאלים על-ידי ילדינו: אבא, במה אתה עובד? התשובה לשאלה זו לא תמיד קצרה ופשטה, ואצל רובנו היא עברה תמורות מסוימות במהלך הקריירה.

אמא שלנו משחר נעוריה מסתכלת על החיים במבט מלא אופטימיות למרות ילדות לא שגרתית, שהיתה יכולה לנבא לה את ההיפך. בביטחון ובשלווה השמורים למי ששולטת בחייה, קבעה לעצמה יעדים וחתרה אליהם בהתמדה. משכך, יש לה תשובה קצרה וברורה לשאלה במה את עובדת: "אני מורה!" מאז סיום שירותה הצבאי בנח"ל בקיבוץ בארות יצחק, אמא מלמדת: עולים חדשים באולפן עברית, תלמידי תיכון, חוגי לומדים כאלו ואחרים, נשים וגברים בגיל העמידה, תגבור לקראת בחינות הבגרות, וכמובן שיעורים בחוג המשפחה, לנו, בניה, נכדיה ולכל מי שמעוניין להצטרף. לכל אלו אמא היא מורה ומחנכת למעלה מיובל שנים, מרביתה של תקופה זו כמורה, מחנכת ומנהלת בבית הספר התיכון של הקיבוץ הדתי בקבוצת יבנה, שבו גם אנחנו זכינו להיות תלמידיה. אמא היא הרבה מעבר למורה. היא רואה בהוראה ובחינוך שליחות ואמצעי עזר לביטוי וליישום עולם הערכים העשיר שלה. כשאמא החליטה ללכת למסלול ההוראה, היא שקלה מקצוע ריאלי כמו מתמטיקה, אבל בחרה בתנ"ך ובלשון העברית, כתחומים שיתנו לה הזדמנות לתרום יותר בפן החינוכי לצד העברת החומר הלימודי.

במהלך קריירת ההוראה הארוכה שלה למדו אצל אמא אלפי תלמידים, ועברו לצדה עשרות רבות של עמיתים למקצוע. לקראת יום הולדתה השמונים ביקשנו

נציגים מבין תלמידיה, עמיתיה, משפחתה, רבנים וחבריה לקיבוץ ולדרך להשתתף בכתיבת קובץ מאמרים זה. נענינו על-ידי כל מי שפנינו אליו בשמחה רבה, וברוב מוחלט של המקרים זכינו לקבל, לצד מאמר מחכים על אחת מההפטרות, גם זיכרון עבר כלשהו מתקופת הלימודים אצל אמא או תקופת העבודה המשותפת. בתוך הסיפורים הקטנים האלו בולטת מאוד דמותה של אמא כמורה ומחנכת אהובה ומוערכת על ידי תלמידיה, ולא פחות מכך כמדריכה וחונכת למורים צעירים שלימדו לצדה בתחילת דרכם, למדו ממנה ועשו חיל בהמשך דרכם.

הרב ד"ר בני לאו, שהיה בעצמו מחנך עמית של אמא בבית הספר ביבנה, ניאות לשמש יו"ר מערכת הספר. בעצתו הטובה ייחדנו את הספר לעיסוק בהפטרות השבתות והמועדים. מצאנו שניתוח ההפטרות ודברי הנביאים משקים בצורה ראויה את עיסוקיה ותחביביה העיקריים של אמא: ההוראה והתנ"ך. שם הספר, **רצה בדבריהם**, הלקוח מברכות ההפטרה: "אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת", מתאר היטב את אהבתה הגדולה של אמא לספר הספרים, ויש בו גם כפל לשון מחויך בקריאה מלעילית של המילה "רצה". אין זה מהרגליה של אמא לרוץ לשום מקום, אבל היא זריזה בתנ"ך, שולטת בצפונותיו ומיישמת באדיקות את ערכיו ומצוותיו. אחת מתלמידותיה זוכרת היטב שראתה אותה פעם רצה (פיזית) במסדרון בית הספר, ושאלה אותה: "למה לרוץ? ההסעה תחכה לך." אמא ענתה לה תשובה שכל כך מסמלת אותה: "אני לא רוצה שהתלמידים יחשבו שאני מזלזלת בהם."

הבקיאות בתנ"ך זיכתה אותה לפני מספר שנים בחוויה הייחודית של השתתפות בחידון התנ"ך של המועצה האזורית חבל מודיעין, שבו אף זכתה בתואר כלת התנ"ך. קשה לדמיין תחום אחר, שבו אמא היתה מסכימה לקחת חלק ולעמוד על במה, בפני קהל, במסגרת תחרותית. אבל ההזדמנות ללמוד (וללמד) ולקדם את הרייטינג של התנ"ך, היתה עבורה סיבה לחרוג מן השורה. ספר ההפטרות היהודי כולל שמונים ואחת הפטרות לאירועים שונים, החל בפרשות השבוע "הרגילות", דרך חגים, תעניות, ראש-חודש והשבת שלפניו, ארבע פרשיות ועוד. מספר נאה זה של הפטרות מתאים באופן סימבולי ליום הולדת שמונים. נראה לנו שאמא מעדיפה את האפשרות הזו על-פני החלופה המסורתית של כסא יום הולדת המונף אל-על שמונים פעמים, ועוד אחת לשנה הבאה... תודותינו נתונות לכל הכותבים והכותבות שהשתתפו בספר ותרמו זווית ראייה ייחודית על אחת מההפטרות. שימחתם את אמא ואותנו בתורתכם. אנחנו מקווים שנהניתם מהכתיבה, ושתיהנו, כמו גם יתר קהל הקוראים, מקריאת

המאמרים. מטבע הדברים, גיוון הכותבים יצר ספר הטרוגני, עם נקודות מבט שונות ומעניינות. אנחנו מקווים ומאמינים שהספר יספק לקוראים מדי שבת חומר למחשבה מסקרן ומרתק, לפחות כמו "היקום-פורקן" השני...

תודה מקרב לב לבני דודנו מנחם ובראון דסברג, שנרתמו בשמחה וברצון למשימת עריכת הספר, והוציאו תחת ידם את המוצר הנאה הזה. חריצותם, כישורונם, ומשמעת העריכה הקפדנית שהביאו איתם מבית אבא, דוד אורי ז"ל, הצליחו לכנס למבנה סדור אוסף גדול כל-כך של מאמרים, מתוך רשימת כותבים שונים מאוד זה מזה. על כל זאת, ועל איך-ספור שעות עבודה שהקדישו בהתנדבות לעריכת הספר אנו מודים להם וגאים בהם.

תודתנו גם לרב ירון בן דוד, רב קיבוץ בארות יצחק, על הערותיו המועילות למאמרים שנכללו בספר.

תודה מיוחדת, לאבא, שלצר אמא לא החמיץ אף אות בספר לפני ירידתו לדפוס, עודד אותנו להמשיך ביוזמה, תרם את חלקו לספר, וכמו שנאמר: "הביאנו עד הלום". אבא שלנו הוא תלמיד חכם, למדן גדול, מתמיד, מבין היטב דבר מתוך דבר ונהנה מאתגרים מחשבתיים שהלימוד מזמן ללומד. הפסוק: "וְדַבֵּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (בראשית ב, כד) מתאר היטב את ההורים שלנו. הבית שבו גדלנו הוא סמל ומופת לזוגיות מושלמת. "אין הנחתום מעיד על עיסתו", אך לעיסה מותר להעיד על הנחתומים. אנחנו, "העיסה" בתא המשפחתי, מעידים בשמחה שאמא ואבא, "הנחתומים", הם אבני היסוד של הבית והמשפחה שלנו. המילים מהפטרת בלק: "וְהִצַּנֵּעַ לְכַת עִם-אֶלֶּהֶיךָ" (מיכה ו, ח) מתארות במדויק את עמוד השדרה הערכי של ההורים שלנו. יום הולדתה של אמא הוא במידה שווה יום שמחתו של אבא.

ואחרונה חביבה – אמא. את שמרגישה נבוכה מכך שעושים עניין מאירוע שולי כמו יום ההולדת השמונים שלך. הספר הזה הוא הזדמנות להפגיש אותך עם התחום האהוב עלייך. קבוצה גדולה של תלמידים, עמיתים, משפחה וחברים, שאוהבים ומוקירים אותך, שמחו ושמחים מאוד לנצל את ההזדמנות הזו כדי להודות לך. אבא וששת בנייך עומדים בראש הקבוצה הזו. אחת לשמונים שנה מותר לנו להתפרץ החוצה מגדרנו ההולנדי המאופק ולהכריז קבל עם ועולם: אמא, אנחנו גאים על הזכות הגדולה ואוהבים אותך מאוד!

אלון, מיכה, גיל, אלדר, עמוס ובוועז אמיר

מה בין דת למוסר?

נדב ברמן שיפמן

בן קיבוץ בארות יצחק. למד תנ"ך אצל דינה אמיר בבית הספר בקבוצת יבנה. כיום דוקטורנט למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

"כִּי לֹא דִבַּרְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם... עַל דְּבָרֵי עוֹלָה וְזֶבַח"!

פרשת צו עוסקת בעבודת הקרבנות (עולה, מנחה, חטאת, שלמים) ובהקדשת אהרן ובניו והמשכן לעבודת הקודש במהלך שבועת ימי המלוואים. ככזו, ממשיכה פרשת צו את הפרשות בסוף ספר שמות ואת פרשת ויקרא, המפרטות את חלקי המשכן, אופן בנייתו וסדרי עבודתו. העובדה שנושא זה מצוי במרכז התורה, ושעבודת הקרבנות היא עיקרו, ממקמת אפוא את עבודת הקרבנות כאחד הנושאים העיקריים בתורה. לאור זאת, מפתיעה מאוד בחירת חז"ל ל"לשודך" לפרשת צו את ההפטרה בירמיה פרק ז', פס' כ"א עד פרק ח' פס' ג' (את ההפטרה חותמים שני פסוקים מירמיה ט', כ"ב-כ"ג). בהפטרה זו הנביא מטיח בבני ישראל דברים קשים מאד:

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: עֲלוֹתֵיכֶם סָפוּ עַל זִבְחֵיכֶם וְאָכְלוּ בֶּשֶׂר, כִּי לֹא דִבַּרְתִּי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם וְלֹא צִוִּיתִים בְּיוֹם הַצִּיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל דְּבָרֵי עוֹלָה וְזֶבַח (ירמיהו ז, כא-כב).

1. יש המקדימים את חלוקת ההפטרות לעזרא; על שאלת מקורן ההיסטורי של ההפטרות ראו שמואל הכהן וינגרטן, "ראשיתן של ההפטרות, מתי התחילו בהן", סיני פג (ג-ד), תשל"ח, עמ' 105-136.

ביקורת דומה עולה גם מיתר "נביאי המוסר", כמו ישעיהו (א, יא). קשה: האם אכן ה' לא ציווה על דברי עולה או זבח? והלא אנו קוראים בפרשתנו על מצוות העולה וזבח השלמים? איך אפשר לומר שמדובר במצווה שלא נצטוו עליה בני ישראל כלל ביציאתם ממצרים?

בין מרה וסיני לחטא העגל

ישנה עמימות בנוגע למונחים "לוחות ראשונים" ו"לוחות שניים".² מה כוללים לוחות שניים, שכדוגמתם נצטווה משה לפסל לאחר חטא העגל (שמות לד, א; דברים י, א-ב): האם רק את עשרת הדיברות? או גם את הציוויים שקדמו למעמד הר-סיני, ואולי גם את אלו המוזכרים לאחריו? האם את התורה שבכתב ושבעל-פה כולה? האם הלוחות השניים היו זהים לראשונים או שונים מהם? יש בסיס במדרשי חז"ל לכל אחת מהאפשרויות הללו ותקצר היריעה מלדון בהן כאן. נציין רק, כי במדרש התנאי נעדרת "מגמה של העדפת לוחות אחרונים או ראשונים", וכי "המדרש האמוראי-הארץ-ישראלי דוחה הבחנה בין הלוחות על בסיס התכנים, בעוד שהמדרש האמוראי והמאחר מבחין בין הלוחות גם על בסיס זה".³

בתוך כך, יש בסיס לטענה שהיה הבדל משמעותי בין לוחות ראשונים לשניים, וגם לטענה שהמושג "לוחות ראשונים" לא בהכרח כלל את פרשת משפטים ואת ציוויי המשכן ומזבחותיו שלאחריה. במדרש שמות רבה (מ, א), שעריכתו הסופית ככל הנראה בתר-אמוראית, כתוב: "התחיל [משה] מצטער על שבור הלוחות, ואמר לו הקדוש ברוך הוא: אל תצטער בלוחות הראשונות, שלא היו אלא עשרת הדברות לבד, ובלוחות השניים אני נותן לך, שיהא בהם הלכות, מדרש ואגדות".⁴ בדברינו להלן נתייחס לציוויים שניתנו לפני חטא העגל בתור "לוחות ראשונים" ואילו "הלוחות השניים" יצינו את הציוויים שניתנו אחריו.

2. הדבר קשור ככל הנראה לפולמוס היהודי-נוצרי הקדום. ראו רביבה פרחי, "לוחות ראשונים ולוחות אחרונים במדרשי חז"ל", עבודת מוסמך, אוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר-שבע תשס"ב, עמ' 12-15.

3. פרחי, לוחות, עמ' 111.

4. מהדורות מירקין, הוצאת יבנה, תל-אביב תשנ"ח, עמ' 175, וראו גם אברהם יהושע השל, תורה מן השמים באספקלריה של הדורות, ספר שני (דפוס שונצין, לונדון וניר-יוק תשכ"ה), עמ' 349; פרחי, לוחות, עמ' 74-75.

ייתכן אפוא שירמיה רומז בביקורתו למתח בין "לוחות ראשונים" ל"לוחות שניים", בין הציוויים הראשונים שמסר ה' לבני ישראל במצרים, במרה ובסיני (שכללו ממד פולחני אך לא בהכרח קרבנות), לבין הלוחות השניים לאחר חטא העגל שעוצבו בדיעבד ולפיכך כללו גם קרבנות. למעשה, רעיון זה עולה מדברי הרמב"ם (מ"נ ח"ג, לב) שתיאר את הקרבנות כ"כוונה [א-לוהית] שניה", שאמורה לזקק את רמתו האנושית והדתית של העם, אשר תקדם אותו לקראת ה"כוונה הראשונה" הנעלה יותר של התפילה ועבודת הא-ל בהתכוונות המחשבתית.⁵ כבר חז"ל היו ערים לקושי העולה מדברי ירמיהו. לדידם האפשרות ש"תורה מגילה מגילה ניתנה" (גיטין 5) אינה עומדת בסתירה להנחה ש"תורה מן השמים" ושמקור התורה הוא בהתגלותו של הא-ל בסיני וגם לאחר מכן. ברוח האמונה בהתגלות האחרותית בסיני ובמרה ככאלו שניתנו "בדיבור אחד", טענו חז"ל שעיקרי פרשת משפטים כבר נאמרו למעשה במרה: "רבי יהודה אומר 'ואלה המשפטים', במרה, שנאמר שם שם לו חק ומשפט".⁶ מדברי הגמרא משתמע שמדובר ברובד המוסרי האנושי הבסיסי: "עשר מצות נצטוו ישראל במרה, שבע שקיבלו עליהן בני נח, והוסיפו עליהן: דינין, ושבת, וכיבוד אב ואם" (סנהדרין נז:). גם חכמי ימי-הביניים שתו לבם לטענה המשתמעת מדברי הנביא ירמיהו, למשל הרמב"ם שטען כי בני ישראל נצטוו עוד לפני מתן תורה על המצוות החברתיות או ה"דינים" אך לא על הקרבנות:

כי התברר בכתוב ובמסורת גם יחד שהציווי הראשון שצונו לא היה בו דברי עולה וזבח כלל... הציווי הראשון שניתן אחרי יציאת מצרים הוא מה שצונו במרה... ובאה המסורת הנכונה: שבת ודינין במרה אפקוד. והנה החוק המדובר כאן הוא השבת, והמשפט הם הדינין, שהם ביטול העשק בין הבריות.⁷

5. מורה נבוכים כרך ב, מערבית: מיכאל שורץ, אוניברסיטת תל-אביב תשס"ג, חלק ג, פרק ל"ב (עמ' 532-538). לסקירת ביקורת הרמב"ם על עמדת הרמב"ם ולהצעת סגנון עליה, ראו פירוש אברבנאל על התורה: ספר ויקרא, חורב, ירושלים תשס"ה, 'הקדמה', עמ' 16-21.
6. מכילתא דרבי ישמעאל, מהר" הורוביץ-רבין, ספרי ואהרמן, ירושלים תש"ל, נזיקין, פרשה א (עמ' 246). ראו גם א"י השל, תורה מן השמים באספקלריה של הדורות, ספר ראשון (דפוס שונצין, לונדון וניו-יורק תשכ"ב), עמ' 36-40.
7. מורה נבוכים, ג, לב.

מבקרי המקרא המודרניים מאז ברוך שפינוזה גרסו כי המקרא הוא יצירה אנושית שמקורה אינו בהתגלות הא-ל. לכן עטה ביקורת המקרא המודרנית על דברי ירמיהו (כמו גם על התבטאויות "פרובוקטיביות" אחרות של יתר "נביאי המוסר" המקראיים) כמוצאת שלל רב.⁸ כך עשו גם חלק ניכר ממנהיגי התנועות היהודיות המערב-אירופאיות לתיקונים בדת במאה התשע-עשרה, שמצאו בדברי ירמיהו בסיס להפרדה קטגורית בין מצוות מוסריות, שהן לכאורה נצחיות וכמעט מובנות מאליהן, לבין מצוות "פולחניות", שלכאורה כבר התנ"ך עצמו מציג כחסרות בסיס וככאלו ש"הזמן גרמא", ולכן זקוקות ל"שדרוג" מתמיד.⁹ לדידם, לוחות שניים ניתנו בדיעבד והיוו פשרה עם מציאות אלילית, שבעידן המודרני אבד עליה הכלח.

לתמונה דיכוטומית זו בין מוסר לפולחן יש לכאורה בסיס מסוים אצל חז"ל, בהבחנה שבין מצוות "בין אדם למקום" ו"בין אדם לחברו".¹⁰ אולם בעוד שאצל חז"ל ההבחנה היא "לרוחב", בין תחומים שונים של החוק שמקורו בהתגלות הא-ל, המתקיימים ברזמנית, ביקשו התנועות לתיקונים בדת במאה התשע-עשרה לחלק את המצוות "לאורך", כך שיצטייר מעין מעבר "אבולוציוני" מדת פולחנית-קרבנית לדת מוסרית, המזוהה כביכול עם לוחות ראשונים. ההבחנה של חז"ל סולפה אפוא לאור רוח הזמן המדעית-אבולוציונית ולאור כניעה (חסרת צידוק) לביקורות נוצריות שהוטחו בעת החדשה ביהדות, כאילו היא לגליזם גרידא.

מה בין לוחות ראשונים לשניים?

גם ב"דינים" שניתנו במרה וגם בעשרת הדיברות (או "לוחות ראשונים" במובנם המצומצם) לא מוזכרת במפורש עבודת הקרבנות. לאור דברי חז"ל נשאלת השאלה: מדוע לא כלל הציווי הראשון את הקרבנות?

8. על ההטיה האידיאולוגית הפרוטסטנטית של "הביקורת הגבוהה" בחקר המקרא ראו צבי שמעון, האדם הבוחר: הסיפור המקראי כדרמה של בחירה, מאגנס, ירושלים תשע"ה, עמ' 1-30.
9. בניגוד לכך, ניכר בדיוני התורה שבעל-פה כי תחום "בין אדם לחברו" רחוק בעצמו מלהיות "אוניברסלי" או "על-זמני", ומימוש הראוי כרוך בפרשנות מתמדת לאור שינויי העתים, הערכים ואורחות ונסיבות החיים.
10. "עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר ושבינו לבין חבריו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבריו" (משנה יומא ה, ט).

ייתכן שהדינים שניתנו לישראל במרה התנערו מהקרבנות, שהרעיון העומד בשורשן עלול להידרדר ולהביא לפולחן הקרבת הבנים שרווח במזרח הקדום, אותו ביקרו מאוחר יותר הנביאים מיכה (ו, ז), ירמיהו (לב, לד-לה; יט, ה) ויחזקאל (כ, לא). פולחן נוכרי אלילי זה מיוחס במקרא לא־ל הכנעני "מולך", ונשלל בחריפות רבה בחוקי התורה: "וּמִזְרְעָךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לְמֶלֶךְ וְלֹא תַחֲלֹל אֶת שֵׁם אֱלֹהֶיךָ אֲנִי ה' (ויקרא יח, כא).¹¹

התלות ההדדית של הפולחן והמוסר

מה אפוא פשר הניסוח המחודש של לוחות שניים? האם יוצא ש"הכוונה המקורית" של הקב"ה, לפני חטא העגל, שומטת לחלוטין את תביעת הא־ל מהאדם להקרבה של מאמץ ומשאבים כלשהם? האם תיתכן עבודת ה' (או אפילו עבודת אלילים) שאינה כרוכה בהקרבה כלשהי? האם תיתכן דת "בגבולות התבונה בלבד" שאין בה מאמץ משמעותי בעבודת הא־ל? רבים מהמגנים את הדתות כמשמרות מבנים קרבניים "פרימיטיביים", מתכחשים לכך שהעידן המודרני לא ביטל את מנגנוני ההקרבה, אלא בעיקר חילן אותם ואף שכלל והעצים את יעילותם, פעמים רבות על חשבון בני האדם ואנושיותם. דברי ר' משה נרבוני בפירושו למורה נבוכים (ח"ג, לב) "כי כל שאדם נמצא בעולם יש ע"ז בעולם", קיבלו אישוש גם בעת החדשה: "מעולם לא יצרו בני אדם מזבח גדול יותר למולך מאשר המדינה הריכוזית. הרעב של המדינה המודרנית לקרבן אנושי אינו יודע שובע".¹² לעומת זאת, הגישה הדתית, המוסרית והריאלית של המקרא וחז"ל רואה במצוות

11. עקדת יצחק (בראשית כב) יוצאת גם כן כנגד קרבנות האדם: מבחנו של אברהם לא התמצה בשאלה האם היה נכון להקריב את יצחק בנו לעולה, אלא האם היה מוכן להאזין עד תום לצו הא־ל, שתבע מאברהם התעלות מעל המוסכמות האליליות של זמנו. ראו גם אוריאל סימון, **בקש שלום ורדפהו**, ידיעות אחרונות, ספרי חמד, תל-אביב 2002, עמ' 53. העובדה שהפירוש המוסרי של העקדה אינו מוכר ליהודים רבים היא עניין מטריד. לא רק כי פירוש זה מתיישב עם הפשט והריאליה המקראיים, שבהם רווחה הקרבת-בכורות, אלא כי הפירוש הקרבני-גרידא של העקדה הוא בסיס לאמונה הנוצרית, שהעמידה במרכז את רעיון האדם-אל הנעקר, ורוממה לדרגת עיקרון תיאולוגי את ה"אבסורד דוחק-המוסר".

12. Moshe Halbertal, *On Sacrifice*, New-Jersey: Princeton University Press 2012, p. 105 (תרגום: נ.ב.).

שבין אדם לחברו ובמצוות שבין אדם למקום מכלול¹³ הוליסטי שבו יש הזנה הדדית בין התחום ה"אופקי" ל"אנכי": המחויבות לא-ל מועצמת מתוך החיים והפעולה למען בני האדם שנבראו בצלמו; החיים בקהילה האנושית יונקים את לשדם מהאמונה בא-לוהי ישראל אשר ברא ובורא את העולם והאדם כחן, ובחסד וברחמים. מכאן עולה, שהעמדה המזהה תהליך של רגרסיה בין הדינים שניתנו במרה וסיני לבין חוקי המשכן שנתחדשו לאחר חטא העגל היא פשטנית, שכן לא תיתכן דת מוסרית ללא ממד פולחני כלשהו. דת, באשר היא פונה אל בני אדם, אינה יכולה להסתפק במצוות שבין אדם לחברו, אלא חייבת "להתלבש" גם במצוות שבין אדם למקום.¹⁴ ברוח זו הציע הרב אליעזר ברקוביץ כי המוסר והפולחן שלובים באתוס היהודי באופן אורגני: המצוות שבין אדם למקום "מאמנות" את בני-האדם למשמעת מוסרית, וזו עשויה לסייע להם במאבקם המתמיד עם אנוכיותם ויצריהם.¹⁵ השידוך של פרשת צו עם ירמיהו ז' יוצר אפוא מתח חשוב בין פולחן למוסר. ה"קונטרפונקט" הזה מדגיש את ערך השילוב הנאות בין תורה ודרך ארץ ומתרה בנו לכל נזנה את המוסר או את עבודת ה', ולכל נתפתה ליצירת מצג-שוא של סתירה עקרונית ביניהם.

זכיתי להכיר את דינה אמיר בקיבוץ בארות יצחק, בו גדלתי. מאוחר יותר למדתי אצל דינה תנ"ך בביה"ס הקיבוצי המשותף בקבוצת יבנה. שיעוריה היו מופת של פדגוגיה, ערכים ומשמעות. השיעור היה סדור וגדוש בתוכן מקראי חינוכי, ערכים יהודיים והשראה אינטלקטואלית. לא היו בו זיקוקין טכנולוגיים, אלא דיון מעמיק במקרא שלא אפשר להתעלם משאלות המהות, ותמיד חתר לכירורן. על הרברים האלה אשר קיבלתי ממך, דינה, כמו מאות רבות של תלמידייך, אני מכיר לך תודה. בהגיעך לגבורות נאחל לך אריכות ימים בבריאות ובטוב-לבב, וכמובן המשך בינה במקרא.

13. כיוון דומה עולה מתוך דיונו של ישראל קנוהל ב"תורת הקדושה" במקרא (מקדש הדממה, מאגנס, ירושלים תשנ"ג, עמ' 165-184). על גישת "התלות-החלשה" (או "מוסריות כצו הא-ל"), הרואה את הדת כתנאי למימוש המוסריות האנושית, ראו דניאל סטטמן ואבי שגיא, דת ומוסר, מוסד ביאליק, ירושלים תשנ"ג, עמ' 29-118.
14. עם זאת, לאור מגמת הדמוקרטיזציה של הפולחן על ידי חז"ל (בית-הכנסת הוא דוגמה בולטת לכך), מעמדן המעשי של מצוות המשכן והמקדש שנוי במחלוקת, אך אכמ"ל.
15. א-לוהים אדם והסטוריה [1959], מאנגלית: להד לזר, מכון שלם, ירושלים תש"ע, עמ' 69-105.